

Կարծիք

«Հայաստանի Հանրապետության Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» օրենքի և հարակից օրենքների նախագծերի վերաբերյալ

E-draft.am հարթակում տեղադրվել են «Հայաստանի Հանրապետության Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» օրենքի (այսուհետ նաև՝ Նախագիծ) և հարակից օրենքներում լրացումներ և փոփոխություն կատարելու մասին օրենքների նախագծերը¹:

- 1) Նախագծերով, ի թիվս այլ փոփոխությունների, նախատեսվում է «Հնտանեկան և կենցաղային բռնության կանխարգելման ու ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության մասին» օրենքով սահմանված նախագգուշացում կիրառելու մասին որոշման և անհետաձգելի միջամտության որոշման վիճարկման գործերի ենթակայությունը տեղափոխել ընդհանուր իրավասության դատարաններ:

Նշված փոփոխությունը, սակայն, վիճահարույց է դատավորների մասնագիտացվածության և իրավահարաբերության բնույթի տեսանկյունից: Մասնավորապես, նախագգուշացում կիրառելու մասին և անհետաձգելի միջամտության որոշումները կայացվում են ոստիկանության կողմից՝ հանրային իշխանության լիազորությունների իրականացման շրջանակում, իսկ դրանց վիճարկման դեպքում դատարանի առջև դրվում է ոչ թե մասնավոր իրավահարաբերությունից բխող վեճի, այլ պետական մարմնի կողմից իրականացված վարչարարության իրավաչափության և հիմնավորվածության դատական վերահսկողության հարցը:

Այս առումով, գործերի ենթակայության փոփոխությունը պահանջում է առավել հիմնավոր և համոզիչ պատճառաբանություն, քանի որ առաջարկվող լուծումը փաստացի ենթադրում է վարչական բնույթի վեճերի տեղափոխում ընդհանուր քաղաքացիական դատավարության տիրույթ՝ առանց բավարար հիմնավորման, թե ինչու տվյալ գործերի առանձնահատկությունները չեն պահանջում վարչական արդարադատության շրջանակում ձևավորված մասնագիտացված մոտեցման կիրառում: Հետևաբար, նախագծերի հիմնավորման մեջ անհրաժեշտ է հստակ ներկայացնել ոչ միայն ենթակայության փոփոխության նպատակահարմարությունը, այլև այն ծանրակշիռ իրավական հիմնավորումները, որոնցով պայմանավորված է ոստիկանության կողմից ընդունված՝ հանրային իշխանության իրականացման արդյունքում կայացված որոշումների իրավաչափության դատական վերահսկողությունը ընդհանուր քաղաքացիական

¹ <https://e-draft.am/projects/10512>

մասնագիտացվածություն ունեցող դատավորներին վերապահելը:

- 2) Այս փոփոխության համատեքստում առավել խնդրահարույց են դատավարական երաշխիքների և ընտանեկան բռնության ենթարկված անձի դատավարական մասնակցության հետ կապված նախատեսվող կարգավորումները: Գործող Վարչական դատավարության օրենսգրքով² անհետաձգելի միջամտության որոշման վիճարկման վերաբերյալ գործերով դատական նիստ նշանակվելուց հետո հայցվորին, պատասխանողին, ինչպես նաև ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձին կամ նրա օրինական ներկայացուցչին ծանուցագիրն ուղարկվում է անհապաղ: Այս կարգավորումը, մասնավորապես, ապահովում է այն անձի տեղեկացվածությունն ու մասնակցությունը դատական գործընթացին, որի պաշտպանության նպատակով կայացվել է անհետաձգելի միջամտության որոշումը:

Մինչդեռ նախագծով առաջարկվող քաղաքացիական դատավարության կարգավորումները նման հատուկ երաշխիք չեն նախատեսում: Նախատեսվող կառուցակարգի պայմաններում հայցվորը ենթադրյալ բռնություն գործադրած անձն է, իսկ պատասխանողը՝ ոստիկանությունը: Այսինքն՝ ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձը կարող է առհասարակ դուրս մնալ իր իսկ պաշտպանության նպատակով կիրառված միջոցի դատական վերանայման գործընթացից: Թեև Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 38-րդ հոդվածով նախատեսված՝ վեճի առարկայի նկատմամբ ինքնուրույն պահանջներ չներկայացնող երրորդ անձի ինստիտուտը կարող է կիրառելի լինել նաև այս գործերով, միայն ընդհանուր կարգավորման առկայությունը բավարար երաշխիք չի հանդիսանում՝ հաշվի առնելով ինչպես վարույթի սեղմ ժամկետները, այնպես էլ երրորդ անձի ներգրավման կարգը: Մասնավորապես, նման անձը կարող է գործին ներգրավվել իր միջնորդության հիման վրա, իսկ դատարանը նրա ներգրավման իրավունքի և դրա իրականացման կարգի մասին ծանուցում է միայն այն դեպքում, երբ գտնում է, որ դատական ակտը կարող է անխուսափելիորեն ազդել նրա իրավունքների և պարտականությունների վրա: Ընդ որում, ծանուցման չստացման դեպքում ծանուցումն իրականացվում է Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 95-րդ հոդվածով սահմանված կարգով:

Այսպիսով, անհետաձգելի միջամտության որոշման վիճարկման՝ սեղմ ժամկետներում իրականացվող վարույթի շրջանակներում բռնության ենթարկված անձը կարող է առհասարակ չտեղեկացվել գործի հարուցման մասին կամ չհասցնել իրացնել երրորդ անձ ներգրավվելու և գործին մասնակցելու իր իրավունքը: Հետևաբար, անհրաժեշտ է այս վարույթի շրջանակներում բռնության ենթարկված

² ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրք, հոդված 222.11, մաս 3

անձի պարտադիր և անհապաղ ծանուցման ու դատավարական մասնակցության հատուկ երաշխիքի նախատեսում:

- 3) Խնդիրը առավել է սրվում այն պայմաններում, երբ նախագծով նախատեսվում է առանց դատական նիստ անցկացնելու գործերի քննության ընթացակարգ: Այդ դեպքում, եթե բռնության ենթարկված անձի՝ վարույթին մասնակցելու և դրա մասին տեղեկացվելու վերաբերյալ հատուկ երաշխիքներ նախատեսված չեն, կարող է առաջանալ իրավիճակ, երբ նրա կյանքի և առողջության անվտանգության ապահովման նպատակով ոստիկանության կողմից կիրառված պաշտպանության միջոցը դատական կարգով վերացվի կամ փոփոխվի՝ առանց այն անձի տեղեկացվածության և դիրքորոշման ներկայացման հնարավորության, որի պաշտպանության համար տվյալ միջոցը կիրառվել էր: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է տարբերակել երկու իրավիճակ՝
1. պաշտպանության միջոցի առաջնային կիրառումը՝ առանց նախնական լսման, երբ առկա է անհապաղ պաշտպանության անհրաժեշտություն, և
 2. արդեն կիրառված պաշտպանության միջոցի դատական վերանայումը՝ դրա վիճարկման արդյունքում:

Այս տարբերակումը կարևոր է նաև միջազգային չափանիշների տեսանկյունից, որոնք նախատեսում են պաշտպանության միջոցների կիրառման հնարավորություն *ex parte* կարգով, երբ դա անհրաժեշտ է գոհի անհապաղ պաշտպանության համար: Սակայն պաշտպանության միջոցի առաջնային կիրառման դեպքում նախնական լսման բացակայությունը չի նշանակում, որ դրա հետագա դատական վերանայումը նույնպես կարող է իրականացվել առանց արդյունավետ դատական վերահսկողության և գործին մասնակցող անձանց լսված լինելու հնարավորության: Այս տեսանկյունից խիստ խնդրահարույց է նշված կարգավորումը, որն ըստ էության բացառում է դատական նիստ անցկացնելու հնարավորությունը՝ անկախ կոնկրետ գործի փաստական հանգամանքներից: Առավել ևս, դատական նիստի անհրաժեշտություն կարող է առաջանալ այն դեպքերում, երբ առկա է փաստական հանգամանքների վերաբերյալ վեճ, ներկայացված են միմյանց հակասող ապացույցներ, անհրաժեշտ է ապացույցների անմիջական հետազոտում կամ գործին մասնակցող անձին լսելու կարիք: Արձանագրենք նաև, որ առաջարկվող իրավակարգավորումը փաստացի նվազեցնում է գործող Վարչական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված դատավարական երաշխիքների մակարդակը:

- 4) Նախագծով առաջարկվում է Օրենսգրքի 234.2-րդ հոդվածի 3-րդ մասից հանել «առկայության դեպքում» բառերը, իսկ «անհետաձգելի միջամտության որոշումները» բառերից հետո լրացնել «, եթե դրանք հնարավոր է ներկայացնել» բառերը: Այս փոփոխությունը խնդրահարույց է հատկապես այն պայմաններում, երբ նախագծով նախատեսվող կարգավորումները վերաբերում են ոչ միայն

նախագգուշացման և անհետաձգելի միջամտության որոշումների վիճարկմանը, այլև պաշտպանական որոշման վերաբերյալ գործերին:

Ընտանեկան բռնության կանխարգելման և պաշտպանության գործող համակարգը տարբերակում է պաշտպանության երեք միջոց՝ նախագգուշացում, անհետաձգելի միջամտության որոշում և պաշտպանական որոշում: Ընդ որում, պաշտպանական որոշման համար դատարան դիմելու հնարավորությունը չի պայմանավորվում անհետաձգելի միջամտության կամ նախագգուշացում կիրառելու մասին որոշման նախնական առկայությամբ: Հետևաբար, հայցադիմումին անհետաձգելի միջամտության որոշման ներկայացումը որպես ընդհանուր պարտադիր պահանջ սահմանելը կարող է ստեղծել պաշտպանության միջոցների կիրառման միջև օրենքով չնախատեսված իրավական կապ և գործնականում հանգեցնել այնպիսի իրավակիրառ պրակտիկայի, երբ պաշտպանական որոշման համար դիմելիս անհրաժեշտ է նախապես կայացված անհետաձգելի միջամտության կամ նախագգուշացման որոշում:

Ուստի նպատակահարմար է վերոգրյալ դրույթում պահպանել «առկայության դեպքում» ձևակերպումը կամ այն այնպես ձևակերպել, որ այն հստակորեն արտացոլի պաշտպանության միջոցների ինքնուրույն կիրառելիությունը և բացառի անհետաձգելի միջամտության կամ նախագգուշացում կիրառելու մասին որոշման առկայության՝ որպես պաշտպանական որոշման համար դատարան դիմելու նախապայման մեկնաբանելու հնարավորությունը:

- 5) Թե՛ Վարչական դատավարության օրենսգրքի գործող կարգավորումը և թե՛ նախագծով առաջարկվող իրավակարգավորումը նախատեսում է անհետաձգելի միջամտության որոշման վիճարկման վերաբերյալ գործը վարույթ ընդունելուց հետո 48 ժամվա ընթացքում քննություն իրականացնելու և որոշում կայացնելու պահանջ: Ակնհայտ է, որ նման սեղմ ժամկետը չի ապահովում դատական պաշտպանության արդյունավետության և կողմերի դատավարական իրավունքների լիարժեք իրացման համար անհրաժեշտ ժամանակային և ընթացակարգային երաշխիքներ: Արձանագրենք, որ միջազգային չափանիշներից չի բխում ոստիկանության կողմից արդեն իսկ կիրառված և վիճարկման ընթացքում գործող պաշտպանության միջոցի իրավաչափության վերաբերյալ դատական վեճը 48 ժամվա ընթացքում լուծելու պահանջ: Ընդհակառակը, Ստամբուլյան կոնվենցիայի 52-րդ հոդվածի և դրա մեկնաբանության հիմքում դրված է այլ չափանիշ, այն է՝ անհետաձգելի պաշտպանության միջոցը պետք է կիրառվի անմիջապես և տուժողի անվտանգությանը պետք է տրվի առաջնահերթություն, մինչդեռ միջոցի հասցեատերը պետք է ունենա այն արդյունավետորեն վիճարկելու հնարավորություն: Ընդ որում, վիճարկումը չպետք է կասեցնի պաշտպանության միջոցի գործողությունը: Այս մոտեցումը հնարավորություն է

տալիս միաժամանակ ապահովել ինչպես բոնության ենթարկված անձի անվտանգությունը, այնպես էլ սահմանափակման ենթարկված անձի արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքը:

Նիդերլանդների վերաբերյալ գնահատման զեկույցի 279-րդ կետում ԳԲԵՎԻՌ-ն³ հատուկ ուշադրություն է դարձրել ժամանակավոր արգելակող կարգադրության վիճարկման դատական նիստին (appeal hearing) տուժողի մասնակցության հնարավորությանը՝ քննադատելով այն իրավիճակը, որ տուժողը, թեև կարող է հրավիրվել բողոքի քննությանը, վերջինս դատավարության կողմ չի համարվում և իրավաբանական օգնության իրավունք չունի, ինչը, ԳԲԵՎԻՌ-ի գնահատմամբ, սահմանափակում է բողոքի քննությանը նրա մասնակցության հնարավորությունը⁴։ Այս մոտեցումը ցույց է տալիս, որ անհետաձգելի միջամտության որոշման դատական վերանայման արդյունավետությունը չի կարող գնահատվել միայն վարույթի արագությամբ, այլ պետք է հաշվի առնել նաև այն անձանց արդյունավետ մասնակցության դատավարական հնարավորությունները, որոնց իրավունքների և անվտանգության վրա կարող է անմիջականորեն ազդել դատական ակտը։

Միաժամանակ ԳՐԵՎԻՌ-ի՝ Ավստրիայի⁵, Շվեդիայի⁶, Նիդերլանդների⁷ և Իսպանիայի⁸ վերաբերյալ գնահատումներից հետևում է, որ Ստամբուլյան կոնվենցիայի 52-րդ հոդվածով պահանջվող անհապաղության հիմնական նպատակը բռնության ենթարկված անձի համար պաշտպանության միջոցի անհապաղ հասանելիության ապահովումն է: Մասնավորապես, Ավստրիայի վերաբերյալ զեկույցի 171-րդ կետում ԳՐԵՎԻՌ-ն դրական է գնահատել իրավապահ մարմինների կողմից կանխարգելիչ բնույթի անհետաձգելի միջամտության միջոցների կիրառման համակարգը՝

³ GREVIO-Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence /Կանանց նկատմամբ բռնության և ընտանեկան բռնության դեմ պայքարի հարցերով փորձագետների խումբ/

⁴ Legal aid is available to a perpetrator who wishes to apply to revoke a TRO within three days of its issue. The victim may be invited to the appeal but is not considered a party and is therefore not eligible for legal aid. This limits their ability to participate in the appeal hearing.

⁵ <https://rm.coe.int/grevio-report-austria-1st-evaluation/1680759619>

⁶ [https://hudoc.grevio.coe.int/eng#%7B%22greviosectionid%22%3A%22GREVIO-Inf\(2018\)15_Sweden_Baseline_Evaluation_Report_eng-0%22%2C%22sort%22%3A%22greviodocumentid%20ascending.greviosectionnumber%20ascending.greviopublicationdate%20descending%22%7D](https://hudoc.grevio.coe.int/eng#%7B%22greviosectionid%22%3A%22GREVIO-Inf(2018)15_Sweden_Baseline_Evaluation_Report_eng-0%22%2C%22sort%22%3A%22greviodocumentid%20ascending.greviosectionnumber%20ascending.greviopublicationdate%20descending%22%7D)

⁷ [https://hudoc.grevio.coe.int/eng#%7B%22greviosectionid%22:%5B%22GREVIO-Inf\(2019\)19_Netherlands_Baseline_Evaluation_Report_eng-0%22%5D,%22sort%22:%5B%22greviodocumentid%20ascending,greviosectionnumber%20ascending,greviopublicationdate%20descending%22%5D%7D](https://hudoc.grevio.coe.int/eng#%7B%22greviosectionid%22:%5B%22GREVIO-Inf(2019)19_Netherlands_Baseline_Evaluation_Report_eng-0%22%5D,%22sort%22:%5B%22greviodocumentid%20ascending,greviosectionnumber%20ascending,greviopublicationdate%20descending%22%5D%7D)

8

[http://hudoc.grevio.coe.int/eng#%7B%22greviosectionid%22%3A%5B%22GREVIO\(2024\)11_Spain_First_thematic_evaluation_report_eng%22%5D%2C%22sort%22%3A%5B%22greviodocumentid%20ascending.greviosectionnumber%20ascending.greviopublicationdate%20descending%22%5D%7D](http://hudoc.grevio.coe.int/eng#%7B%22greviosectionid%22%3A%5B%22GREVIO(2024)11_Spain_First_thematic_evaluation_report_eng%22%5D%2C%22sort%22%3A%5B%22greviodocumentid%20ascending.greviosectionnumber%20ascending.greviopublicationdate%20descending%22%5D%7D)

միաժամանակ արձանագրելով, որ Կոնվենցիայի 52-րդ և 53-րդ հոդվածների չափանիշները մեծապես ներշնչված են եղել ավստրիական մոդելից: Շվեդիայի վերաբերյալ զեկույցի 223-րդ կետում ԳԲԵՎԻՌ-ն ընդգծել է, որ անհետաձգելի արգելքի նպատակը իրավապահ մարմիններին անմիջական վտանգի իրավիճակին առանց երկարատև ընթացակարգերի արձագանքելու հնարավորություն տալն է: Իսպանիայի վերաբերյալ թեմատիկ գնահատմամբ ԳԲԵՎԻՌ-ն նույնիսկ մինչև 72 ժամ տևող ընթացակարգը չափազանց երկար է գնահատել Article 52-ի իմաստով անհետաձգելի պաշտպանության միջոց տրամադրելու համար:

Այս չափանիշները, սակայն, վերաբերում են պաշտպանության միջոցի անհապաղ կիրառմանը և չեն ենթադրում, որ իրավապահ մարմնի կողմից արդեն իսկ կիրառված և գործող պաշտպանության միջոցի հետագա դատական վիճարկումը նույնպես պետք է քննվի ծայրահեղ կարճ ժամկետում կամ առանց դատական նիստի:

ՀՀ օրենսդրական դաշտի պայմաններում միջամտության անհետաձգելիությունն արդեն իսկ ապահովվում է նրանով, որ որոշումը կայացնում է ոստիկանությունը՝ առանց նախնական դատական համաձայնեցման ընթացակարգի: Հետևաբար, եթե որոշման դատական վիճարկումը չի կասեցնում դրա գործողությունը, դատական նիստի անցկացումը չի ստեղծում տուժողի պաշտպանության համակարգի ժամանակային բաց: Ընդհակառակը՝ այն հնարավորություն է ընձեռնում համատեղել տուժողի շարունակական պաշտպանությունը և վիճարկող անձի արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունքը:

Հետևաբար, առավել հիմնավորված է այնպիսի կարգավորումը, որի պայմաններում անհետաձգելի միջամտության որոշումը շարունակում է գործել դրա դատական վիճարկման ամբողջ ժամանակահատվածում, իսկ դատարանին գործի քննության համար տրամադրվում է առնվազն հինգ աշխատանքային օր, անհրաժեշտության դեպքում՝ պատճառաբանված որոշմամբ մինչև տասը աշխատանքային օր երկարաձգելու հնարավորությամբ: Միաժամանակ անհրաժեշտ է բացառել դատական նիստ չանցկացնելու կանոնը՝ հաշվի առնելով գործի փաստական հանգամանքները պարզելու, ապացույցներն անմիջականորեն հետազոտելու և կողմերի արդյունավետ լսված լինելու իրավունքն ապահովելու անհրաժեշտությունը:

6) Հարկ է արձանագրել, որ ՀՀ կառավարության 03.09.2026թ.-ի N 1294-Լ որոշմամբ հավանություն է տրվել ««Ընտանեկան և կենցաղային բռնության կանխարգելման ու ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության մասին» օրենքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» և հարակից օրենքների նախագծերի փաթեթին, որոնց շրջանակներում առաջարկվում է ուժը կորցրած ճանաչել «Ընտանեկան և կենցաղային բռնության կանխարգելման ու ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության մասին» օրենքի 6-րդ հոդվածը, որով սահմանվում է

նախագգուշացման՝ որպես պաշտպանության միջոցի, կիրառումը: Մինչդեռ սույն Նախագծով քաղաքացիական դատավարության շրջանակներում նախատեսված է նախագգուշացում կիրառելու մասին որոշման վիճարկման ընթացակարգ: Այսպիսով, Նախագիծը նախատեսում է դատավարական վիճարկման ընթացակարգ այնպիսի պաշտպանության միջոցի վերաբերյալ, որի վերացումը միաժամանակ նախատեսված է ՀՀ կառավարության հավանությանն արժանացած օրենսդրական այլ փաթեթով: Հետևաբար, սույն Նախագիծը տվյալ մասով համաձայնեցված չէ ՀՀ կառավարության 03.09.2026թ. N 1294-Լ որոշմամբ հավանության արժանացած օրենսդրական փոփոխությունների հետ և կարող է հանգեցնել ներքին օրենսդրական անհամապատասխանության ու գործնական կիրառման անորոշության:

7) Հաշվի առնելով ինչպես սույն նախագծերի փաթեթով, այնպես էլ ՀՀ կառավարության 03.09.2026թ. N 1294-Լ որոշմամբ հավանության արժանացած օրենսդրական փոփոխությունների փաթեթով հետապնդվող՝ ընտանեկան բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության համակարգի արդյունավետության բարձրացման նպատակները՝ կարևոր է անդրադառնալ նաև համակարգում առկա այլ հրատապ խնդիրների լուծման անհրաժեշտությանը: Այսպես, Իրավունքի զարգացման և պաշտպանության հիմնադրամի կողմից իրականացված ուսումնասիրության⁹ արդյունքները ցույց են տալիս, որ բողոքարկման պարագայում՝ Վարչական դատարանի կողմից ճնշող մեծամասնության դեպքերում անվավեր են ճանաչվում պաշտպանության միջոցների վերաբերյալ կայացված որոշումները: Որոշումների անվավեր ճանաչման հիմքում հիմնականում ընկած են դրանց կիրառման ընթացքում թույլ տրված ընթացակարգային խախտումները: Նշված հիմքերը հիմնականում վերաբերում են բռնության փաստը հավաստող ապացույցների անբավարարությանը, բռնության կրկնության կամ շարունակականության ոչ բավարար հիմնավորվածությանը, որոշումների թերի պատճառաբանվածությանը, բռնություն գործադրած անձի լսված լինելու իրավունքի խախտմանը, ինչպես նաև կիրառված սահմանափակումների համաչափությանն ու պիտանելիությանը:

7.1. Լսված լինելու իրավունքի խախտում.

Մի շարք գործերով դատարանները արձանագրել են, որ վարչական մարմինը համապատասխան գործողություններ չի ձեռնարկել ենթադրյալ բռնարարի դիրքորոշումը ևս լսելու, նրանից բացատրություն վերցնելու և դրանց գնահատական տալու ուղղությամբ, վերջինիս հնարավորություն չի տրվել դեպքին վերաբերող հարցերի կապակցությամբ հայտնել դիրքորոշումներ, ներկայացնել ապացույցներ և կատարել այլ ընթացակարգային գործողություններ: Դատարանները հիմնականում արձանագրել են, որ լսված լինելու իրավունքը անձի պատշաճ վարչարարության իրավունքի կարևոր մաս է կազմում, իսկ այդ իրավունքի ապահովման պահանջը բխում է Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների մասին կոնվենցիայի

⁹ <https://ldpf.am/uploads/files/57777fa6b6b057bb7f62cfd3f4a86524.pdf>

13-րդ հոդվածից, որով ամրագրված է մարդու՝ պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքը: Որոշ դեպքերում արձանագրվել է նաև, որ ոստիկանության կողմից հայցվորների հետ լսում անցկացնելու վերաբերյալ արձանագրությունները կազմվել են վիճարկվող որոշումները կայացվելուց հետո, հետևաբար վարչական մարմինը, վարույթի ընթացքում հայցվորին արտահայտվելու հնարավորություն չտալով՝ չի ապահովել հայցվորի լսված լինելու իրավունքը:

Վերոգրյալ դատական պրակտիկան վկայում է պաշտպանության միջոցների կիրառման ընթացակարգի օրենսդրական հստակեցման անհրաժեշտության մասին: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է հստակ տարանջատել պաշտպանության միջոցի անհապաղ կիրառման փուլը և դրա հետագա վերանայման կամ վիճարկման փուլը՝ հաշվի առնելով դրանց տարբեր նպատակներն ու կիրառելի ընթացակարգային երաշխիքները: Պաշտպանության միջոցի կիրառման առաջնային նպատակը բռնության ենթարկված անձի անհապաղ պաշտպանությունն ու հնարավոր հետագա բռնության կանխումն է, ուստի այն դեպքերում, երբ առկա է անհապաղ միջամտության անհրաժեշտություն, ենթադրյալ բռնություն գործադրած անձին մինչև որոշման կայացումը պարտադիր լսելու պահանջը կարող է հանգեցնել պաշտպանության տրամադրման ուշացման և անդադնալի հետևանքների: Հետևաբար, նախնական լսման բացակայությունն ինքնին չպետք է հանդիսանա պաշտպանության միջոցի անվավեր ճանաչման հիմք, եթե տվյալ հանգամանքներում դրա կիրառումը պայմանավորված է եղել անհապաղ պաշտպանության անհրաժեշտությամբ՝ միաժամանակ ապահովելով ենթադրյալ բռնություն գործադրած անձի՝ որոշման մասին տեղեկացվելու և այն արդյունավետորեն վիճարկելու իրավունքը: Այս մոտեցումը համահունչ է նաև ԳԲԵՎԻՌ-ի ձևավորած չափանիշներին, որոնց համաձայն՝ անհապաղ պաշտպանության անհրաժեշտության դեպքում պաշտպանության միջոցները պետք է հնարավոր լինի կիրառել *ex parte*՝ առանց ենթադրյալ բռնություն գործադրած անձի նախնական մասնակցության: Այսպես, իր մի շարք զեկույցներում ԳԲԵՎԻՌ-ն անդրադարձել է պաշտպանության միջոցների *ex parte* արձակման հարցին: Մասնավորապես, **Պորտուգալիայի վերաբերյալ իր առաջին թեմատիկ գնահատման զեկույցում ԳԲԵՎԻՌ-ն** արձանագրել է, որ կանանց նկատմամբ բռնության բոլոր ձևերի համար արգելող և պաշտպանության կարգադրությունները կարող են արձակվել *ex parte*, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ *ex officio*: Արգելող և պաշտպանության կարգադրությունների շրջանակը և տևողությունը որոշվում են ելնելով ընտանեկան բռնության գոհերի կարիքներից և յուրաքանչյուր դեպքից¹⁰: Համանման դիտարկում արձանագրվել է նաև **Բոսնիա և Հերցեգովինայի վերաբերյալ զեկույցում**¹¹: **Իռլանդիայի վերաբերյալ իր ելակետային գնահատման զեկույցում**

¹⁰ <https://rm.coe.int/first-thematic-evaluation-report-building-trust-by-delivering-support-/1680b607c7>, para.

¹¹ https://rm.coe.int/grevio-baseline-evaluation-report-on-bosnia-and-herzegovina/1680a8e5f1?utm_source=chatgpt.com, para. 296

ԳՐԵՎԻՈ-ն արձանագրել է, որ, բացառությամբ պաշտպանության կարգադրությունների, անվտանգության և արգելող կարգադրությունները հասանելի չեն *ex parte*, քանի որ դրանք կարող են արձակվել միայն բռնարարին լսելուց հետո, մինչդեռ ԳՐԵՎԻՈ-ն արձանագրում է, որ պաշտպանության կարգադրություններն անհրաժեշտության դեպքում պետք է արձակվեն *ex parte* և կիրառվեն անհապաղ: Մա նշանակում է, որ դատավորը կամ այլ իրավասու անձը պետք է լիազորված լինի արձակելու ժամանակավոր արգելող կամ պաշտպանության կարգադրությունները միայն մի կողմի պահանջով: Հաջորդիվ, ԳՐԵՎԻՈ-ն հորդորում է, որպեսզի պաշտպանության կարգադրությունները հասանելի լինեն քաղաքացիական իրավունքի շրջանակներում և հասանելի լինեն *ex parte*՝ առանց բռնարարի ներկայության՝ պայմանով, որ բռնարարը ծանուցվել է և իրավունք ունի բողոքարկելու կարգադրությունը¹²:

Արձանագրենք նաև, որ **ՄԱԿ-ի հատուկ զեկուցողի 2017 թվականի զեկույցում**, անդրադառնալով կանանց նկատմամբ բռնության դեմ պայքարի՝ մարդու իրավունքների վրա հիմնված համալիր ծառայությունների և պաշտպանության միջոցների հիմնական տարրերին, արձանագրվել է, որ առանձին դեպքերում ոչ միայն ոստիկանությունը չի տեղեկացնում բռնության գոհերին պաշտպանության որոշումներ հայցելու վերջիններիս իրավունքի վերաբերյալ, այլև հաճախ պաշտպանության որոշումները չեն արձակվում անհապաղ և *ex parte* հիմունքներով: Ուստի և առաջարկում է, որ պետությունները անհրաժեշտ փոփոխություններ կատարեն ներպետական օրենսդրության մեջ՝ ապահովելու համար, որ իրավասու մարմիններն ունենան պաշտպանության կարգադրություններ արձակելու լիազորություն, դրանք հեշտությամբ հասանելի լինեն և պատշաճ կերպով կատարվեն՝ իրենց պաշտպանության տակ գտնվող անձանց բարեկեցությունն ու անվտանգությունն ապահովելու նպատակով: Վերահաս վտանգի դեպքում անհապաղ պաշտպանությունն ապահովելու համար պաշտպանության կարգադրությունները պետք է հասանելի լինեն *ex parte* և գործեն մինչև երկարաժամկետ պաշտպանության կարգադրության ուժի մեջ մտնելը: Դրանք պետք է հասանելի լինեն գոհի հայտարարության հիման վրա, քանի որ լրացուցիչ ապացույցներ հայցելը կարող է հանգեցնել ավելի մեծ վտանգի գոհի համար¹³:

Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ անհրաժեշտ է օրենսդրորեն հստակեցնել անհետաձգելի միջամտության որոշումների ընդունման ընթացակարգը՝ նախատեսելով, որ այն դեպքերում, երբ բռնության ենթարկված անձի կյանքի կամ առողջության պաշտպանության կամ բռնության շարունակման կամ կրկնության կանխման նպատակով անհրաժեշտ է անհապաղ միջամտություն, պաշտպանության միջոցը

¹² https://rm.coe.int/grevio-s-baseline-evaluation-report-on-legislative-and-other-measures-/1680ad3feb?utm_source=chatgpt.com, paras. 287, 290

¹³ <https://docs.un.org/en/a/hrc/35/30>, paras. 84, 112

կարող է կիրառվել *ex parte*՝ առանց ենթադրյալ բռնություն գործադրած անձին լսելու /լսում անցկացնելու/:

7.2. Ապացուցման շեմի և պահանջվող ապացույցների շրջանակի հետ կապված խնդիրներ.

Պաշտպանության միջոցների արդյունավետ կիրառման տեսանկյունից համակարգային նշանակություն ունի նաև դրանց կիրառման համար անհրաժեշտ ապացույցների շրջանակի և ապացուցման շեմի հստակեցման հարցը: ԻԶՊՀ-ի վերոգրյալ ուսումնասիրությամբ բացահայտված դատական պրակտիկան ցույց է տալիս, որ պաշտպանության միջոցների վերաբերյալ որոշումների անվավեր ճանաչման հիմքերից մեկը բռնության փաստը, դրա կրկնության կամ շարունակման վտանգը հաստատող ապացույցների անբավարարությունն է: Մինչդեռ պաշտպանության միջոցների առանձնահատուկ՝ կանխարգելիչ և անհապաղ բնույթը ենթադրում է, որ դրանց կիրառման փուլում իրավասու մարմնից չի կարող պահանջվել բռնության փաստի կամ դրա կրկնության վտանգի հաստատման այնպիսի ապացուցողական շեմ, որը բնորոշ է գործի ըստ էության վերջնական քննությանը: Ընտանեկան բռնությունը հաճախ տեղի է ունենում մասնավոր միջավայրում՝ առանց երրորդ անձանց ներկայության կամ այլ օբյեկտիվ ապացույցների առկայության, ինչի պայմաններում լրացուցիչ ապացույցների պարտադիր պահանջը կարող է գործնականում էականորեն դժվարացնել կամ նույնիսկ անհնարին դարձնել պաշտպանության միջոցի ժամանակին կիրառումը: Հետևաբար, անհրաժեշտ է օրենսդրական մակարդակում սահմանել պաշտպանության միջոցների կիրառման համար անհրաժեշտ ապացուցման շեմը և պահանջվող ապացույցների շրջանակը՝ ապահովելով, որ դրանք համապատասխանեն տվյալ միջոցների ոչ թե պատժիչ, այլ կանխարգելիչ բնույթին և հնարավորություն տան իրավասու մարմնին գործել առկա ռիսկի գնահատման հիման վրա՝ առանց բռնության փաստի վերջնական հաստատման պահանջի: Նման հստակեցումն անհրաժեշտ է նաև իրավակիրառ պրակտիկայի միասնականության ապահովման և այնպիսի իրավիճակների կանխման համար, երբ պաշտպանության միջոցը հետագայում անվավեր է ճանաչվում՝ փաստացի կիրառելով դրա բնույթին և նպատակին չհամապատասխանող ապացուցողական պահանջներ: Այս հարցի կարևորությունն ընդգծվում է նաև միջազգային չափանիշներով և համեմատական փորձով, որոնցում պաշտպանության միջոցների արդյունավետ հասանելիությունն ապահովելու նպատակով նախատեսվում է ապացուցման առավել ցածր շեմ՝ մի շարք դեպքերում գոհի հայտարարությունն ինքնին դիտարկելով որպես անհետաձգելի պաշտպանության միջոց կիրառելու համար բավարար հիմք:

«Կանանց նկատմամբ բռնության մասին օրենսդրության վերաբերյալ ձեռնարկ»-ում, անդրադառնալով արգելափակող արտակարգ կարգադրություններին, ամրագրվում է, որ դրանց արձակման ընթացակարգը պետք է իրականացվի *ex parte* հիմունքներով՝ առանց լսումների և նախապատվությունը պետք է տրվի բռնությունը վերապրած անձանց անվտանգությանը, այլ ոչ թե սեփականության իրավունքին և այլ

նկատառումներին: Անդրադառնալով պաշտպանության կարգադրություններին՝ խորհուրդ է տրվում, որ օրենսդրությամբ ամրագրվի, որ բողոքաբերի/վերապրածի կենդանի ցուցմունքը կամ երդվյալ հայտարարությունը կամ երդվյալ վկայությունը բավարար ապացույց է պաշտպանության կարգադրություն արձակելու համար, և պաշտպանության կարգադրություն արձակելու համար չպետք է պահանջվի որևէ «անկախ» ապացույց՝ բժշկական, ռատիկականության կողմից տրամադրվող կամ այլ¹⁴:

«Մոլդովայում ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրա դեմ պայքարի իրավական շրջանակի փոփոխությունների նախագծի վերաբերյալ» ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ կարծիքում առաջարկվում է վերանայել և պարզեցնել դատարանի կողմից պաշտպանության որոշումներ արձակելու վերաբերյալ դրույթը: Մասնավորապես, ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ն ընդգծում է, որ միջազգային լավագույն փորձը ենթադրում է, որ բողոքաբերի/վերապրածի ցուցմունքը կամ երդվյալ հայտարարությունը պետք է բավարար ապացույց հանդիսանան պաշտպանության կարգադրություն արձակելու համար, և որ զոհից որևէ այլ ապացույց չպետք է պահանջվի: Մտահոգություն հայտնելով առաջարկվող փոփոխությունների վերաբերյալ, մասնավորապես, թե դատարանը, որ չափանիշները պետք է հաշվի առնի վերահաս վտանգի առկայությունը գնահատելու համար և դատարանի իրավունքը պահանջելու լրացուցիչ փաստաթղթեր՝ ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ը գնահատել է սա որպես բազմաթիվ բացառությունների հնարավորություն ստեղծող հանգամանք այն սկզբունքից, որի համաձայն՝ միայն զոհի ցուցմունքը բավարար է: Ուստի, առաջարկվել է վերանայել նման սահմանափակումները՝ առնվազն ամրագրելով, որ այն դեպքերում, երբ բացակայում են այլ ապացույցները, դատարանը պետք է պաշտպանության որոշում կայացնի միայն տուժողի կողմից արված հայտարարության հիման վրա¹⁵:

Թուրքիայի վերաբերյալ իր ելակետային գնահատման զեկույցում¹⁶ ԳԲԵՎԻՌ-ն, անդրադառնալով թիվ 6284 օրենքով սահմանված՝ պաշտպանության միջոցներին, արձանագրել է, որ թիվ 6284 օրենքով ապահովվում է համապարփակ իրավական շրջանակ, որով սահմանվում են բազմազան և լայնածավալ միջոցառումներ, որոնք սկզբունքորեն կարող են հնարավորություն տալ անհատական մոտեցում ցուցաբերել կոնկրետ զոհի պաշտպանությանը: Միաժամանակ, անդրադառնալով պաշտպանության նախագուշակյալ որոշումներին և դրանց կիրառման պրակտիկային, գտել է, որ այս հարցը անբավարար են կապված է թիվ 6284 օրենքում ամրագրված սկզբունքի կապակցությամբ դատարանների անհանգստության հետ. համաձայն այդ սկզբունքի պաշտպանության նախագուշակյալ որոշում կայացնելու համար բռնությունը հաստատող որևէ ապացույց կամ զեկույց անհրաժեշտ չէ, կանխարգելիչ նախագուշակյալ որոշումը կայացվում է անհապաղ¹⁷: ԳԲԵՎԻՌ-ն այս առումով հիշեցնում է, որ միջազգային ճանաչում ունեցող լավագույն փորձին

¹⁴ [UNW Legislation-Handbook pdf.pdf](#), paras. 3.10.7., 3.10.4.

¹⁵ <https://odihr.osce.org/sites/default/files/f/documents/b/2/174536.pdf>, paras. 13 E, 49

¹⁶ <https://rm.coe.int/grevio-baseline-evaluation-report-turkey/16808e5283>, paras. 298, 305a

¹⁷ <https://dekaum.deu.edu.tr/wp-content/uploads/2016/05/law-6284.pdf>, Article 8, para. 3

համապատասխան զոհի հայտարարությունը բավարար ապացույց է նրան անհապաղ պաշտպանություն տրամադրելու նպատակով: Այդ սկզբունքի պահպանումը կարևոր է զոհերի իրավունքներն ու հնարավորություններն ընդարձակելու համար և վերջիններիս հնարավորություն է տալիս արտահայտվելու և ազատվելու բռնությունից: Եզրափակելով՝ ԳՐԵՎԻՌ-ն կոչ է անում թուրքական իշխանություններին պահպանել այն սկզբունքը, համաձայն որի զոհի ցուցմունքը հանդիսանում է ապացույց թիվ 6284 օրենքով սահմանված պաշտպանության միջոցների արձակման նպատակով:

Բուլղարիայի՝ Ընտանեկան բռնությունից պաշտպանության մասին 2009 թվականի օրենքի¹⁸ համաձայն՝ պաշտպանության միջոց կիրառելու իրավասությունը պատկանում է զոհի/տուժողի մշտական կամ ընթացիկ բնակության վայրի տարածքը սպասարկող տարածքային դատարանին (7-րդ հոդված): Դատարան ներկայացվող դիմումը պետք է լինի գրավոր, որին կցվում է նաև դիմողի՝ ընտանեկան բռնության դեպքի վերաբերյալ հայտարարությունը (9-րդ հոդված): Նույն օրենքի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված ապացույցները թույլատրելի են պաշտպանական որոշում ընդունելու վարույթում, ինչպես նաև դատարանը կարող է *ex officio* հավաքել ապացույցներ: Որպես ապացույց կարող են դիտարկվել սոցիալական աջակցության, ներքին գործերի ստորաբաժանումների, բժիշկների, հոգեբանների կողմից տրված արձանագրությունները, զեկույցները, փոխկերի գնահատման ակտերը: Ընդ որում, նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ կոնկրետ փաստերի և հանգամանքների վերաբերյալ այլ ապացույցների բացակայության դեպքում դատարանը պաշտպանական որոշումը ընդունում է միայն դիմումին կից ներկայացվող՝ կատարված ընտանեկան բռնության դեպքի վերաբերյալ զոհի/տուժողի հայտարարության հիման վրա: Նույն օրենքի 17-րդ հոդվածով սահմանվում է 7-օրյա ժամկետում դատարանի որոշումը շրջանային դատարան բողոքարկելու հնարավորություն: Օրենքի այս դրույթի վերաբերյալ մեկնաբանություններում նշվում է, որ նման հայտարարությունը, որով դիմումատու զոհը/տուժողը հաստատում է, որ ընտանեկան բռնության փաստերը ճշմարիտ են, անհրաժեշտ է, քանի որ ընտանեկան բռնության դեպքերում, ելնելով անձնական բնույթի պատճառներից, հաճախ զոհերը չունեն օբյեկտիվ այլ ապացույցներ, օրինակ դեպքի տեսաձայնագրությունները, վկաների ցուցմունքները: Այդ իսկ պատճառով ապացուցման շեմը դիտավորյալ կերպով իջեցվում է, և դատարանը կարող է պաշտպանական որոշում կայացնել նույնիսկ միայն նման հայտարարության հիման վրա¹⁹:

ՄԱԿ-ի Կանանց նկատմամբ խտրականության վերացման կոմիտեն իր

¹⁸ <https://justice.government.bg/home/normdoc/2135501151>,
<https://www.mlsp.government.bg/uploads/1/blgarsko-zakonodatelstvo/en/protection-against-domestic-violence-act-title-amended-sg-no-1022009-effective-22122009.pdf>

¹⁹ [https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=ea963b3b-a656-4b79-bacb-97e6852768bd#:~:text=There%20is%20one%20very%20important,s%2013\(3\)%20PDVA.](https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=ea963b3b-a656-4b79-bacb-97e6852768bd#:~:text=There%20is%20one%20very%20important,s%2013(3)%20PDVA.)

դիտարկումներում անձանագրել է, որ պաշտպանության կարգադրություն տրամադրելու անհրաժեշտությունը գնահատելիս դատարանները պետք է հաշվի առնեն կանանց նկատմամբ բռնության բոլոր ձևերը, այլ ոչ միայն կյանքին սպառնացող բռնությունը: Ավելին, **ապացուցման շեմը, որը բողոքաբերը պետք է բավարարի պաշտպանության կարգադրություն ստանալու համար, չպետք է հավասարեցվի քրեական վարույթում ապացուցման շեմին՝ ողջամիտ կասկածից վեր:** Կոմիտեն նշում է, որ ապացուցման նման չափանիշը չափազանց բարձր է և չի համապատասխանում ո՛չ Կոնվենցիային, ո՛չ էլ խտրականության դեմ պայքարի գործող չափորոշիչներին, որոնք քաղաքացիական վարույթներում թեթևացնում են գոհի ապացուցման բեռն **ընտանեկան բռնության վերաբերյալ բողոքների քննության գործերով:** Դատարանները պետք է նաև գիտակցեն, որ բռնության շատ ձևեր, մասնավորապես՝ ընտանեկան բռնությունը, ժամանակի ընթացքում տեղի ունեցող վարքագծի ձևեր են, և, հետևաբար, պաշտպանության կարգադրությունների հասանելիության տեսանկյունից չպետք է նախատեսվեն խիստ ժամանակային սահմանափակումներ²⁰:

Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ անհրաժեշտ է օրենսդրությամբ հստակեցնել պաշտպանության միջոցների կիրառման համար անհրաժեշտ ապացուցման շեմը՝ այն համապատասխանեցնելով այդ միջոցների կանխարգելիչ և անհապաղ բնույթին: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է բացառել այնպիսի բարձր ապացուցողական պահանջների կիրառումը, որոնք կարող են դժվարացնել կամ խոչընդոտել պաշտպանության միջոցների ժամանակին կիրառմանը՝ միաժամանակ ապահովելով ընդունվող որոշումների պատշաճ հիմնավորվածությունը:

7.3. Երեխայի հետ տեսակցության իրավունքը ընտանեկան բռնության դեպքերում:

Կարևոր է անդրադառնալ նաև ընտանեկան բռնության դեպքերում երեխայի լավագույն շահի և անվտանգության ապահովման հետ կապված առկա խնդիրներին: Թեև ՀՀ օրենսդրությամբ երեխայի լավագույն շահի առաջնահերթությունն ամրագրված է որպես հիմնարար սկզբունք, իսկ երեխայի հետ տեսակցության հարցերը լուծելիս դատարանն օժտված է երեխայի լավագույն շահը բացահայտելու համար անհրաժեշտ լիազորություններով, գործող կարգավորումները բավարար հստակությամբ չեն սահմանում, թե ընտանեկան բռնության փաստը և դրա հետ կապված ռիսկերը ինչպես պետք է հաշվի առնվեն երեխայի հետ տեսակցության կարգը սահմանելիս կամ արդեն սահմանված տեսակցության իրավունքն իրականացնելիս: Խնդիրը հատկապես կարևոր է այն դեպքերում, երբ բռնությունը գործադրվել է ոչ թե անմիջականորեն երեխայի, այլ մյուս ծնողի նկատմամբ, կամ երեխան ականատես է եղել ընտանեկան բռնությանը, քանի որ նման իրավիճակներում բռնություն գործադրած ծնողի հետ շփումը կարող է վտանգել ոչ միայն երեխայի բարեկեցությունն

²⁰ <https://docs.un.org/en/a/hrc/35/30>, para. 45,

<https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=k%2bjWEZ0oJxacvyRB%2fM%2bR0nzHIVIWekS4%2fCO2t4liMQFO%2f430e%2f9hiJyCCybv4ZvkGvCfsWiiOqLB9UuNSU9iAhgTMNHTcAZ2Lj8I5jGN00A%3d>, para. 9.9

ու անվտանգությունը, այլև օգտագործվել որպես բռնություն չգործադրած ծնողի նկատմամբ բռնության, վերահսկողության կամ ճնշման շարունակման միջոց:

Այսպես, Լեհաստանի վերաբերյալ ելակետային գնահատման զեկույցում ԳԲԿԻՌ-ն արձանագրել է, որ բռնություն չգործող ծնողի և ներգրավված ցանկացած երեխայի անվտանգությունն ապահովելու պարտավորությունը պետք է կենտրոնական գործոն լինի խնամակալության և այցելությունների կազմակերպման վերաբերյալ որոշում կայացնելիս՝ բխելով այն գիտակցումից, որ շատ զոհերի և նրանց երեխաների համար շփման կարգադրություններին հետևելը կարող է լուրջ անվտանգության ռիսկ ներկայացնել, քանի որ դա հաճախ նշանակում է անձամբ հանդիպել բռնարարի հետ: Ուստի և, ԳԲԿԻՌ-ն հորդորել է Լեհաստանի իշխանություններին ձեռնարկել բոլոր համապատասխան միջոցները, այդ թվում՝ օրենսդրական, որպեսզի խնամակալության և տեսակցության վերաբերյալ որոշում կայացնելիս հաշվի առնվի երեխաների վրա ծնողներից մեկի կողմից մյուսի նկատմամբ բռնության ականատես լինելու բացասական ազդեցությունը: Թեպետ ԳԲԿԻՌ-ն լիովին աջակցում է երեխայի՝ երկու ծնողների հետ կապերը պահպանելու իրավունքին, ինչպես ամրագրված է Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի 9-րդ հոդվածի 3-րդ կետում, ընտանեկան բռնության ենթարկվելը պահանջում է բացառություններ կատարել երեխայի լավագույն շահերից ելնելով²¹: ԳԲԿԻՌ-ի այս մոտեցումն արձանագրվել է նաև Սան Մարինոյի վերաբերյալ ելակետային գնահատման զեկույցում²²: ՄԱԿ-ի Երեխայի իրավունքների կոմիտեն թիվ 13 ընդհանուր մեկնաբանության 61-րդ կետում ընդգծել է, որ «երեխայի լավագույն շահերի մեկնաբանությունը պետք է համապատասխանի ամբողջ Կոնվենցիային, ներառյալ երեխաներին բռնության բոլոր ձևերից պաշտպանելու պարտավորությանը»²³:

Հետևաբար, երեխայի՝ ծնողի հետ շփման իրավունքը չի կարող ընտանեկան բռնության դեպքերում գնահատվել բռնության փաստից և դրանից բխող ռիսկերից անկախ, հետևաբար, առկա է օրենսդրական կարգավորումների հստակեցման անհրաժեշտություն, որպեսզի երեխայի հետ տեսակցության վերաբերյալ որոշումները բոլոր դեպքերում հիմնված լինեն ընտանեկան բռնության և դրա հետևանքների պատշաճ գնահատման, ինչպես նաև երեխայի և բռնություն չգործադրած ծնողի անվտանգության առաջնահերթ ապահովման անհրաժեշտության վրա:

7.4. «Ուժի/իշխանության և վերահսկողության անիվ»-ի հայեցակարգն ընտանեկան բռնության համատեքստում.

Ընտանեկան բռնության կանխարգելման և դրան արդյունավետ արձագանքելու

²¹ <https://rm.coe.int/grevio-baseline-report-on-poland/1680a3d20b>, paras. 191, 195

²² <https://rm.coe.int/grevio-baseline-report-on-san-marino/1680a3eb65>, para. 142

²³ <https://www.refworld.org/legal/general/crc/2011/en/82269>, para. 61

տեսանկյունից կարևոր նշանակություն ունի նաև բռնության բնույթի և դինամիկայի պատշաճ գնահատումը: Ընտանեկան բռնությունը հաճախ չի սահմանափակվում մեկ առանձին բռնարարքով, այլ դրսևորվում է փոխկապակցված և շարունակական վարքագծով, որի միջոցով անձը ձգտում է մյուսի նկատմամբ հաստատել կամ պահպանել իշխանություն և վերահսկողություն: Հետևաբար, բռնության առանձին դրվագների մեկուսացված գնահատումը կարող է թույլ չտալ ամբողջությամբ բացահայտել բռնության իրական բնույթը, դրա շարունակականությունը և հետագա բռնության ռիսկը:

«Ուժի/իշխանության և վերահսկողության անիվը» (Power and Control Wheel) ընտանեկան բռնության դինամիկան հասկանալու գործիք է, որը հնարավորություն է տալիս բռնությունը դիտարկել ոչ թե որպես միայնցից մեկուսացված առանձին դրվագներ, այլ որպես տուժողի նկատմամբ իշխանություն և վերահսկողություն հաստատելուն կամ պահպանելուն ուղղված վարքագծի օրինաչափություն: Այն ներառում է ինչպես ֆիզիկական կամ սեռական բռնությունը, այնպես էլ սպառնալիքը, հարկադրանքը, մեկուսացումը, հուզական և տնտեսական բռնությունը, երեխաների օգտագործումը և վերահսկողության այլ դրսևորումները: Այս մոտեցումը հնարավորություն է տալիս գնահատել տարբեր գործողությունների փոխկապակցվածությունը, բռնության շարունակական բնույթը և դրանից բխող ռիսկերը:

Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ անհրաժեշտ է «Ընտանեկան և կենցաղային բռնության կանխարգելման ու ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքում սահմանել կարգավորումներ, որոնք կապահովեն ընտանեկան բռնության դեպքի և դրանից բխող ռիսկերի գնահատումը՝ հաշվի առնելով ոչ միայն բռնության առանձին դրվագը, այլև անձի նախկին և շարունակական վարքագիծը, դրա կրկնվող կամ համակարգված բնույթը, ինչպես նաև տուժողի նկատմամբ իշխանություն և վերահսկողություն հաստատելուն կամ պահպանելուն ուղղված վարքագծի տարբեր դրսևորումների համակցությունը: Միաժամանակ, անհրաժեշտ է համապատասխան չափանիշներն արտացոլել ընտանեկան բռնության ռիսկերի գնահատման մեթոդաբանությունում և ՆԳՆ ոստիկանության մասնագիտական ուղեցույցներում՝ ապահովելով դրանց միասնական կիրառումը:

7.5. Անհետաձգելի միջամտության որոշման կիրառումը վերահաս վտանգի դեպքում

«Ընտանեկան և կենցաղային բռնության կանխարգելման ու ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության մասին» ՀՀ օրենքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե ընտանիքի մեկ անդամը, զուգընկերը, ընտանիքի նախկին անդամը կամ նախկին զուգընկերը մյուսի նկատմամբ բռնություն է կիրառել, և առկա է հիմնավոր ենթադրություն բռնության կրկնման կամ շարունակման անմիջականորեն սպառնացող վտանգի մասին, ապա ընտանիքի մյուս անդամի, զուգընկերոջ, ընտանիքի նախկին անդամի կամ նախկին զուգընկերոջ կյանքի և առողջության ապահովման նպատակով ոստիկանության իրավասու

ծառայողն անհապաղ կայացնում է անհետաձգելի միջամտության որոշում:

Իրավունքի զարգացման և պաշտպանության հիմնադրամի կողմից իրականացված «Ընտանիքում բռնության ենթարկված անձի պաշտպանության միջոցներ. խնդիրներ և լուծումներ» հետազոտության շրջանակներում արձանագրվել է, որ ՀՀ դատական պրակտիկայից բխում է, որ դատարանները անհետաձգելի միջամտության որոշումները վիճարկելու վերաբերյալ գործեր քննելիս հաշվի են առնում բռնության արդեն իսկ տեղի ունեցած լինելու հանգամանքը՝ նշելով, որ վարույթի նյութերով և գործի քննությամբ չի հաստատվել բռնություն գործադրված լինելու հանգամանքը: Միաժամանակ արձանագրվել է, որ ոչ միայն իրավակիրառ պրակտիկան է բացառում վերահաս վտանգի (բռնությունը տեղի չի ունեցել, սակայն առկա է վտանգ, որ կարող է տեղի ունենալ) առկայության պարագայում անհետաձգելի միջամտության որոշում կայացնելու հնարավորությունը, այլև առկա է օրենսդրական բաց՝ վերահաս վտանգի դեպքում անհետաձգելի միջամտության որոշումներ արձակելու հնարավորության բացակայությամբ պայմանավորված, որպիսի պայմաններում զոհը մնում է անպաշտպան վիճակում և չի կանխարգելվում վտանգը²⁴:

Մինչդեռ, միջազգային չափանիշների տեսանկյունից կարևորվում է ինչպես բռնության կանխարգելումն ու դրանից պաշտպանությանն ուղղված անհապաղ և պատշաճ միջոցների ձեռնարկումը, այնպես էլ, ելնելով տուժողների անվտանգության ապահովման և անհետաձգելի պաշտպանություն տրամադրելու անհրաժեշտությունից, վերահաս վտանգի դեպքում անհապաղ և պատշաճ արձագանքը:

Ստամբուլի կոնվենցիայի 52-րդ հոդվածը, որը վերաբերում է արգելափակող արտակարգ կարգադրություններին, ամրագրում է մասնակից պետությունների պարտավարությունը ձեռնարկելու օրենսդրական և այլ բնույթի անհրաժեշտ բոլոր միջոցները՝ ապահովելու համար, որպեսզի իրավասու մարմինները, վերահաս վտանգի առկայության պայմաններում, լիազորված լինեն կարգադրելու, որ ընտանեկան բռնություն կատարողը բավարար ժամանակով հեռանա տուժողի կամ վտանգի տակ գտնվող անձի բնակարանից կամ արգելելու կատարողին, որպեսզի նա վերադառնա կամ շփում ունենա տուժողի կամ վտանգի տակ գտնվող անձի հետ: Ընդ որում, նույն հոդվածի համաձայն՝ ձեռնարկված միջոցները պետք է նախապատվությունը տան տուժողների կամ վտանգի տակ գտնվող անձանց անվտանգությանը:

«Վերահաս վտանգ» բառակապակցությունը մի շարք փաստաթղթերում օգտագործվող եզրույթ է, որը, սակայն, հստակ բացահայտվում է Ստամբուլի կոնվենցիայի բացատրական գեկույցում: Զեկույցն ուղղակիորեն ամրագրում է «վերահաս վտանգ» հասկացությունը, համաձայն որի՝ **«վերահաս վտանգ» եզրույթը վերաբերում է ընտանեկան բռնության ցանկացած իրավիճակին, որում վնասն անխուսափելի է կամ արդեն նյութականացել է, և հավանական է, որ կկրկնվի**²⁵: Դա

²⁴ <https://ldpf.am/uploads/files/57777fa6b6b057bb7f62cfd3f4a86524.pdf>, էջեր 22, 23

²⁵ <https://rm.coe.int/1680a48903>, para. 265

նշանակում է, որ անձն ունի բռնությունից պաշտպանված լինելու իրավունք, եթե նա դեռևս չի դարձել բռնության զոհ²⁶:

Բաց այդ, Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 2002 թվականի՝ Կանանց նկատմամբ բռնությունից պաշտպանության Rec(2002)2 հանձնարարականում պարզաբանվում է, որ «կանանց նկատմամբ բռնություն» եզրույթը պետք է հասկանալ որպես գենդերային հիմքով բռնության ցանկացած գործողություն, որը **հանգեցնում է կամ կարող է հանգեցնել** կանանց համար ֆիզիկական, սեռական կամ հոգեբանական վնասի կամ տառապանքի՝ ներառյալ նման գործողությունների սպառնալիքները, հարկադրանքը կամ ազատությունից կամայականորեն զրկելը, անկախ նրանից, թե դրանք տեղի են ունենում հանրային, թե անձնական կյանքում²⁷:

Վերոգրյալը հաշվի առնելով՝ անհրաժեշտ է վերանայել Օրենքի 7-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգավորումը՝ անհետաձգելի միջամտության որոշման կիրառումը չսահմանափակելով միայն այն դեպքերով, երբ ընտանեկան բռնությունն արդեն իսկ տեղի է ունեցել և առկա է դրա կրկնման կամ շարունակման անմիջականորեն սպառնացող վտանգ: Անհրաժեշտ է հստակ նախատեսել նման որոշում կայացնելու հնարավորություն նաև այն դեպքում, երբ բռնությունը դեռևս չի նյութականացել, սակայն առկա է դրա անմիջականորեն սպառնացող (վերահաս) վտանգը:

7.6. Անհետաձգելի միջամտության որոշումների դատական վերանայման ընթացքում ապացույցների հետազոտման շրջանակը.

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վիճարկվող վարչական ակտի իրավաչափությունը որոշվում է այդ ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթում ձեռք բերված ապացույցների շրջանակում:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը 01.12.2020 թվականի թիվ ՍԴՈ-1565 որոշմամբ, անդրադառնալով նշված դրույթի սահմանադրաիրավական բովանդակությանը, արձանագրել է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 2-րդ մասը համապատասխանում է Սահմանադրությանն այն մեկնաբանությամբ, համաձայն որի՝ «վիճարկվող վարչական ակտի իրավաչափությունը որոշվում է այդ ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթում ձեռք բերված ապացույցների շրջանակում» դրույթը, նոր ապացույց ներկայացնելու առումով, կաշկանդում է միայն վիճարկվող ակտը կայացրած վարչական մարմնին²⁸:

Նշված սահմանադրաիրավական մոտեցումը կիրառվել է նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի պրակտիկայում: Մասնավորապես, թիվ ՎԴ/3181/05/18 վարչական գործով

²⁶ <https://rm.coe.int/article-52-convention-istanbul-english-version/168073cae6>, Page 11

²⁷

[²⁸ ՍԴՈ-1565 որոշում](https://search.coe.int/cm#{%22CoEIdentifier%22:[%2209000016805e2612%22],%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22]}, Appendix, para. 1</p></div><div data-bbox=)

Վճռաբեկ դատարանը, վկայակոչելով Սահմանադրական դատարանի թիվ ՄԴՈ-1565 որոշումը, վերահաստատել է, որ նոր ապացույց ներկայացնելու առումով նշված սահմանափակումը վերաբերում է միայն վիճարկվող վարչական ակտը կայացրած վարչական մարմնին:

Այսպիսով, վարչական մարմինը, որպես ընդհանուր կանոն, չի կարող դատական քննության ընթացքում՝ հետազայում ձեռք բերված նոր ապացույցների միջոցով լրացնել վարչական ակտի փաստական հիմքերը և դրանցով հիմնավորել դրա իրավաչափությունը: Ընդ որում, նշված սահմանափակումը չի տարածվում ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից նոր ապացույցներ ներկայացնելու հնարավորության նկատմամբ:

Այս ընդհանուր կանոնը, մեր գնահատմամբ, խիստ խնդրահարույց է անհետաձգելի միջամտության որոշումների դեպքում՝ հաշվի առնելով դրանց առանձնահատուկ կանխարգելիչ և անհապաղ բնույթը: Ակնհայտ է, որ Ոստիկանությունից չի կարող ողջամտորեն ակնկալվել, որ անմիջականորեն սպառնացող վտանգի պայմաններում այն նախ ձեռք կբերի հնարավոր բոլոր ապացույցները և միայն դրանից հետո կկիրառի պաշտպանության միջոցը: Որոշման կայացման պահին ոստիկանության տրամադրության տակ կարող է լինել, օրինակ, միայն ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձի հաղորդումը և նախնական ռիսկի գնահատման արդյունքները, մինչդեռ որոշումից հետո կարճ ժամանակահատվածում կարող են ձեռք բերվել այլ ապացույցներ, որոնք վերաբերում են և հաստատում են որոշման ընդունման պահին արդեն իսկ գոյություն ունեցած հանգամանքները և վտանգը:

Հետևաբար ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 124-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված ընդհանուր կանոնի՝ առանց բացառության կիրառումն անհետաձգելի միջամտության որոշումների նկատմամբ կարող է գործնականում հակասության մեջ մտնել այդ միջոցի անհապաղ և կանխարգելիչ բնույթի հետ՝ ոստիկանությանը փաստացի դնելով ընտրության առջև՝ անհապաղ ապահովել անձի պաշտպանությունը սահմանափակ ապացուցողական նյութի պայմաններում, թե հետաձգել միջամտությունը լրացուցիչ ապացույցներ հավաքելու նպատակով:

Գտնում ենք, որ անհրաժեշտ է անհետաձգելի միջամտության որոշումների վիճարկման վերաբերյալ գործերի համար նախատեսել հատուկ իրավակարգավորում՝ սահմանելով, որ նման որոշման իրավաչափությունը գնահատելիս կարող են հաշվի առնվել նաև որոշման ընդունումից հետո ձեռք բերված այն ապացույցները, որոնք վերաբերում են որոշման ընդունման պահին արդեն իսկ գոյություն ունեցած փաստական հանգամանքներին և անմիջականորեն սպառնացող վտանգի առկայությանը, սակայն որոշման անհապաղ ընդունման անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ օբյեկտիվորեն հնարավոր չէր ձեռք բերել մինչև դրա կայացումը:

Միաժամանակ, անհրաժեշտ է նման գործերով հստակ ամրագրել դատարանի՝ գործի փաստական հանգամանքներն ի պաշտոնե (ex officio) պարզելու և անհրաժեշտ ապացույցներն իր նախաձեռնությամբ ձեռք բերելու պարտականությունը: Նշված հատուկ կարգավորումն անհրաժեշտ է տարածել ոչ միայն պաշտպանական որոշումների, այլև անհետաձգելի միջամտության որոշումների դատական վերանայման նկատմամբ, այս առումով Նախագծով առաջարկվող իրավակարգավորումը բավարար չափով հստակ չէ:

Ամփոփելով՝ արձանագրենք, որ վերոգրյալ դիտարկումները չեն սպառում ինչպես Նախագծի, այնպես էլ ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության միջոցների կիրառման և դատական վերանայման հետ կապված առկա բոլոր հրատապ լուծման ենթակա խնդիրները: Հաշվի առնելով կարգավորվող հարաբերությունների առանձնահատուկ զգայունությունը, առաջարկվող փոփոխությունների համակարգային բնույթը և դրանց հնարավոր ազդեցությունը ընտանեկան և կենցաղային բռնության ենթարկված անձանց պաշտպանության արդյունավետության վրա՝ գտնում ենք, որ Նախագիծը կարիք ունի առավել լայն, մասնակցային և մասնագիտացված քննարկման:

Նշվածով պայմանավորված՝ առաջարկում ենք Նախագիծը հանել շրջանառությունից և կազմակերպել մասնագիտացված առերես հանրային քննարկում՝ ապահովելով ոլորտում մասնագիտական փորձառություն ունեցող հասարակական կազմակերպությունների, մասնագետների և այլ շահագրգիռ կողմերի մասնակցությունը:

Իրավունքի զարգացման և պաշտպանության հիմնադրամ

Ընդդեմ կանանց նկատմամբ բռնության կոալիցիա

Ընդդեմ ընտանեկան բռնության աջակցման կենտրոնների կոալիցիա

Ժողովրդավարության զարգացման հիմնադրամ

Հելսինկյան քաղաքացիական ասամբլեայի Վանաձորի գրասենյակ

Հանուն հավասար իրավունքների կրթական կենտրոն ՀԿ

Իրավունքների պաշտպանություն առանց սահմանների ՀԿ